

Violența în școală: o provocare mondială?

Prefață de Égide ROYER

Lucrare apărută sub direcția lui René La BORDERIE

Traducere de Irinel ANTONIU

Cuprins

Mulțumiri / 7

Prefață / 9

Introducere / 13

„Descoperirea” violenței din școli / 13

O îndoială necesară / 15

De la cunoaștere la acțiune / 16

Un proiect de scriitură / 18

*Capitolul I: **Violența manipulată*** / 21

O poveste senzațională / 21

O poveste rentabilă / 31

O știință suspectă / 34

Riscul negării / 41

Concluzie: pledoarie pentru o perspectivă rațională / 45

*Capitolul II: **Cuantificarea violenței: pentru o critică a cifrelor administrative*** / 47

Este vreun statistician în sală? / 48

Franța – „Signa” sau contabilizarea imposibilă / 52

Anchete științifice / 59

Concluzie: necesara independență în măsurarea violenței în școală / 74

*Capitolul III: **Violența obișnuită: definiție și consecințe*** / 77

Definirea violenței / 77

Microviolențele / 85

Definirea violenței: o falsă problemă? / 94

Consecințele microviolențelor: o anchetă / 99

Violențele sexuale / 104

Concluzie / 108

*Capitolul IV: **Înțelegerea violenței*** / 109

Câteva simplisme... / 110

Abordarea prin factori de risc / 117

Paradoxurile „mondializării” / 133

Concluzie: depășirea simplismului / 148

*Capitolul V: **Combaterea violenței*** / 151

Soluțiile Domnului Mușchi / 151

„Bunele practici” / 172

O abordare ecologică / 185

Concluzie: refuzul neputinței / 192

Capitolul VI: Provocare mondială, eșec francez? / 193

Evoluția violenței școlare în Franța: școala elementară / 193

Evoluția violenței școlare în Franța: gimnaziul / 204

Discuție: școala franceză condamnată la violență? / 211

Concluzie generală / 217

*Postfață: Pentru o reunire a cercetărilor asupra violenței în școală: Observatorul
Internațional al Violenței în Școală* / 221

Istoric / 221

Scopuri / 221

Structuri / 222

Activități ale Observatorului Internațional al Violenței în Mediul Școlar / 223

Bibliografie / 225

*Capitolul I***Violența manipulată**

Violența în școală este un subiect cu un înalt risc de manipulare. Exagerarea mediatică, confiscarea politică sau piața securității în școală vor fi aici viu denunțate. Însă vom evita să cădem, invers, într-o „corectitudine politică” care neagă fenomenul și astfel tratează cu dispreț victimele și interzice acțiunea.

După cum am văzut pe scurt în introducere, un anumit număr de autori nu ezită să-și exprime îndoiala în ce privește legitimitatea cercetării – și chiar a acțiunilor – legate de violența din mediul școlar. Îndoiala aceasta este politică și sociologică: cercetătorii ar alimenta fenomenul și ar participa la un fel de conspirație sau cel puțin la o nesăbuială colectivă care tinde să pună responsabilitatea pentru violență numai pe seama indivizilor, uitând condițiile sociale, economice și politice în care se produce ea. Pe urmă, îndoiala este epistemologică: imprecizia cu care se folosește termenul „violență” ar face cercetarea aproximativă, cercetare care ar putea contribui la crearea fenomenului numai prin faptul că vorbește despre el. Criticile acestea serioase și se cuvine să le analizăm îndeaproape. Pe scurt, ceea ce este un prim mod de a intra în subiect: este violența în școală manipulată, dacă nu chiar creată de mass media, politicieni și cercetători? N-ar trebui oare, cel puțin, să o relativizăm serios?

O poveste senzațională

Violența în școală se vinde și se vinde bine. Se vinde mediatic și se vinde prin programe, apeluri de oferte, sponsorizări, fundații, rețete miraculoase, militanți bine intenționați sau șarlatani. Ea se vinde prin extinderea pieței securității, prin programe informatice, grile, supravegheri video, medicamente, terapii. Implică ONG-uri, grupuri de lucru, reuniuni, comitete, subcomitete. Este obiectul unor conflicte între proprietarii permanenți: cine trebuie, cine știe, cine poate să se ocupe de ea? psihologii, sociologii, criminologii, antropologii, politologii? asistenții sociali, profii, polițiștii, politicienii? comitetul meu, comitetul tău? statul? Este obiectul unor confruntări încrâncenate între cei care vor

să-și însușească adevărata mană cerească pe care o reprezintă, de mai bine de zece ani este, în numeroase țări ale lumii, un subiect social major, iar multe instituții și politicieni sunt interpeleți și somați să reacționeze. În Franța, orice ministru al educației trebuie să treacă obligatoriu prin propunerea propriului „plan de luptă împotriva violenței”, în Anglia este promulgată obligația de a pune în practică programe de luptă împotriva hărțurii în toate școlile, în Japonia, combaterea școlară a fenomenului *ijime* este în centrul dezbaterii, care se dramatizează după uciderea unei tinere eleve de către o alta, iar în India pedepsele corporale țin prima pagină a ziarelor (de exemplu, *The Hindu* din 17 iunie 2003). Scrieți pur și simplu *violence in school* în motorul de căutare și veți obține douăzeci de milioane șapte sute de mii de referințe!

Nici o perioadă nu e mai propice dezvoltării preocupării pentru violența în școală decât aceea când avem de-a face cu un mort în școală, sau mai bine: mai mulți morți. Cu asupra de măsură, iar acesta este un semn al inegalității în globalizarea problemei, când masacrul a avut loc într-o țară din Nord. De parcă morții din Brazilia, de pildă, ar fi mai puțin importanți decât morții din Statele Unite, Germania sau Japonia. Chiar și moarte, victimele sunt inegale. Un mort într-o școală din Brazilia face obiectul unor articole din paginile interioare ale cotidienele braziliene și n-ar dreptul nici măcar la o menționare în restul lumii. Nu este un efect al banalizării: nu mor în fiecare zi oameni în școlile braziliene, iar brazilienii cred adesea că în Statele Unite lucrurile stau mult mai rău. De altfel, toată lumea crede că în instituțiile școlare din Statele Unite se produc frecvent crime. Ce-i drept, acolo moartea în școală este regizată deosebit de bine. Merită chiar și Palme d'Or la Cannes. Vom lua așadar, pentru început, SUA ca ideal tip de țară pentru violența letală în școli, ca să comparăm această punere în scenă cu realitatea statistică, mai rece, dar singura capabilă să spulbere fantasmale.

Despre violența letală în școli

Ca tuturor (afară, desigur, de membrii *National Rifle Association*), îmi place foarte mult filmul lui Michael Moore *Bowling for Columbine*. A devenit un model al genului tocmai pentru, de exemplu, modul în care-l prinde în cursă pe Charlton Heston, acest sărman Moise pensionat, președintele prea influentei NRA. Un cow-boy de cinema, un model destul de derizoriu, dar un model mai degrabă terifiant dacă ne gândim că moșneagul acesta care tremură de frică reprezintă milioane de americani conservatori gata să apese pe trăgaci ca să-și apere bunurile. Totuși, filmul lui Michael Moore – ceea ce nu-i știrbește cătuși de puțin calitățile – nu oferă deloc o viziune justă asupra violenței letale în școlile din Statele Unite. Amestecând cifre ale deceselor juvenile prin violență petrecute în școală și în afara ei, el falsifică evaluarea importanței problemei. Cifrele sunt într-adevăr clare: nu doar că violența letală e rară în școlile ameri-

cană, dar e chiar în scădere de mai bine de zece ani și, la urma urmei – ceea ce este o constantă absolută a cercetărilor despre violența în școală –, riscul ca un adolescent sau un copil să fie asasinat este mult mai mic în localurile școlare decât în exterior.

Să fim exacti: în Statele Unite, după *National School Crime and Safety Survey* (NCES, 2004, 1, p. 2), care preia datele de la Center for Disease Control and Prevention, din 1992 tinerii cu vârste între 5 și 19 ani au întâmpinat de aproximativ șaptezeci de ori mai puține riscuri de a fi asasinați la școală (sau pe drumul spre școală) decât în alte circumstanțe. Nimic uimitor în asta: e cazul să amintim că moartea prin asasinare, și nu numai pentru tineri, este legată în primul rând de crimele intrafamiliale, cu mult mai mult decât de crimele vagabonzilor sau gangsterilor¹ și desigur că în școli supraveghearea, orice s-ar spune uneori, este mult mai puternică. Între 1992 și 2000 s-au produs în toate școlile americane 234 de omoruri și 43 de sinucideri ale tinerilor cu vârste între 5 și 19 ani. Ținând cont că numărul elevilor din campusurile școlare americane cuprinși în această grupă de vârstă este de aproximativ 50 de milioane, asta se traduce printr-un risc de mai puțin de un omor sau sinucidere pe an școlar la un milion de elevi, în școală sau pe drumul spre școală. Invers, în aceeași perioadă, 24 406 copii și tineri din grupa de vârstă avută în vedere au fost victimele unui omor, iar 16 735 s-au sinucis. În fine, dacă între 1992 și 1998 nu s-au remarcat o creștere sau o diminuare evidente ale acestor crime (între 28 și 34 de omoruri pe an), ulterior s-a produs o scădere sensibilă, ajungându-se de la 33 de omoruri în 1998 la 14 în 2001-2002. Raportul NCES trage, foarte corect, concluzia unei exagerări morbide care constă în polarizarea atenției asupra faptelor foarte rare de violență extremă. De altfel, chiar și FBI (Cornell, 2003) refuză în mod absolut să facă profilul elevilor capabili de acest tip de comportament, considerând că raritatea faptelor nu justifică stigmatizarea unor populații care ar fi privite ca supuse riscului.

Cu toate acestea, masacrele cu arme de foc, precum cel de la Columbine High School din 1999, au provocat o teamă considerabilă în rândul americanilor. Natura aparent întâmplătoare a acestor fapte intens mediatizate a părut să ia, pentru public, proporții epidemice. Potrivit unui sondaj realizat în 2001, peste 50% dintre părinți și 75% dintre elevii de școală secundară (Gaugham *et al.*, 2001) cred că un *school shooting* ar putea avea loc în comunitatea lor școlară (Juvonen, 2003).

¹ Un alt exemplu în acest sens este cel al instituirii unei politici de prevenire de către municipalitatea din São Paulo, Brazilia, bazată pe următoarea constatare: dacă 10% din morțile cauzate de arme de foc sunt opera „bandiților” (multe, de altfel, fiind reglări de conturi), iar 10% a poliției, 80% sunt crime pasionale, adesea intrafamiliale. De unde remarcă plină de bun-simț care stă la originea unei importante campanii de dezarmare: pentru a diminua numărul morților cauzate de arme de foc, dezarmarea trebuie să aibă ca țintă oamenii simpli.

Evident, faptele acestea sunt cumplite și nu trebuie să le neglijăm fiindcă victimele sunt rare. Pe de altă parte, numărul morților cauzate de arme de foc din afara școlii justifică în mare parte campaniile de dezarmare și critica lobby-ului maniac al vânzătorilor și posesorilor de *guns, colts* și alte *uzzis*. Cinismul acestora nu mai trebuie, de altfel, demonstrat, dacă-i dăm crezare lui Geoffrey Canada, în excelenta sa carte tradusă în franceză sub titlul *États-Unis: des enfants et des armes* [*Statele Unite: copii și arme*] (Canada, 2001). Acesta, folosindu-se de presa de specialitate a profesioniștilor din sectorul vânzării de arme, arată cum, la începutul anilor optzeci, un segment al pieței părea a fi fost prea neglijat, aceasta fiind, e cazul s-o spunem, reorientată, cu arme de calibru mare, mai ieftine, spre tânărul din ghetourile urbane¹. Raritatea acestor fapte nu justifică totuși viziunea apocaliptică pe care o antrenează uneori focalizarea pe ele. Acest tip de amalgam procedează întotdeauna după aceeași logică: punând cap la cap, ca o serie continuă, fapte izolate, se obține o listă impresionantă care ducea la concluzia unei sălbăticiiri sângeroase și haotice a tineretului modern, listă însoțită de cercetări simpliste privind responsabilitii. În SUA au fost astfel desemnate romanul lui Stephen King *Rage* și videoclipul formației Pearl Jam *Jeremy*^{*} sau dezvoltarea cultului satanist. Asemenea liste pot fi găsite lesne pe web sau în presă; ele reapar cu fiecare caz nou.

Astfel, Katherine Ramsland își intitulează „The List” articolul care pune cap la cap morțile din școlile americane: pentru a-l găsi, e de ajuns să urmezi, pe site-ul *crimelibrary.com*, direcționarea spre *serialkillers* și, de acolo, bifurcarea spre *school killers*. Această listă începe cu următoarele cuvinte:

„În anii nouăzeci, se părea că o epidemie cuprinsese școlile americane: copiii își procurau arme și bombe, iar apoi veneau la școală să-și ucidă profesorii și colegii de clasă”.

Lista cuprinde fotografiile vinovaților și-ți dă fiori printr-un rezumat al aparentelor motivații ale acestora. În primul caz, din 1979, vinovata de 17 ani care a ucis doi adulți și a rănit opt copii cu pușca primită în dar de Crăciun își rezumă printr-un fapt: „nu-mi plac zilele de luni”^{**}. „The List” dă astfel impresia unei succesiuni de violențe gratuite, legate de o enunțare colectivă a celor care ar fi cunoscut dinainte planul ucigașilor, fără să-i denunțe însă – și uneori chiar așa s-a întâmplat. Lista nu este în nici un caz onestă, lucru care iese la iveală, între altele, prin faptul că începe cu un caz din 1979 ca să treacă la un caz din 1987, să sară în 1995 și la două cazuri din 1996 și câte șase din 1997 și

¹ Menționarea acestei cărți și a acestor fapte la prima conferință internațională asupra violenței în școală, din 2001, mi-a atras un e-mail furios de la un reprezentant al lobby-ului.

^{*} De fapt, influența este aici inversă: cântecul și videoclipul formației americane se inspiră din cazul real al unui elev care s-a sinucis în fața colegilor săi (n.trad).

^{**} Posibilă referire la melodia cu același titlu – *I tak Mondeys*..

1998. Lista aceasta, care pretinde că oferă un *timeline* al violenței în școală, oferă în legătură cu aceasta o imagine de agravare și accelerare într-o perioadă în care, cum am văzut, lucrurile nu stăteau așa.

Ceea ce atrage în mod deosebit atenția publicului sunt crimele în masă produse în școli, acele *school massacres* a căror prezentare mediatică, intens televizată, este un element atât de important încât în directivele directorului de școală din SUA este inclus modul de a face față presei în caz de incidente majore, știindu-se că valul audiovizual poate fi la fel de traumatizant pentru comunitate ca masacrul însuși (Cornell, 2003). Dintre crimele în masă produse în școli, se rețin cel mai adesea crimele comise de tineri. Se cuvine să ne amintim totuși că aceste crime sunt mult mai frecvent opera adulților decât a tinerilor. Masacrele comise în incintele școlare de la începutul anilor șaiszeci sunt ușor de contabilizat¹. Ele sunt în număr de cincisprezece dacă socotim drept „masacru în masă” incidentele care au făcut mai mult de trei victime (dacă fixăm limita la trei, ar trebui incluse alte trei episoade, printre care cel de la Moses Lake din 1996 și cel de la West Paducah din 1997).

Am putea adăuga alte fapte, precum ultimul eveniment tragic din Federația Rusă, din 2004, în care numărul victimelor este încă necunoscut, nu mai puțin de câteva sute, dintre care 250 de copii uciși de teroriști și în timpul unui asalt controversat al forțelor de ordine. Tabelul 1 rezumă principalele aspecte ale masacrelor comise în spații școlare.

Tabelul 1. *Masacre în școli, 1964-2005*

	Victime	Vinovați	Loc
1964	10	42 de ani	Köln, școală primară, RFG
1974	26	Teroriști FLP	Maalot, Israel
1979	32	Membri ai partidului Ba'ath	Școala de artilerie Aleppo, Siria
1989	14	Adult, antifeminist	Școală politehnică, Montréal
1989	5	Adult, 25 de ani	Stockton, California, SUA
1992	4	20 de ani, fost elev	Oliverhust, California, SUA
1996	17	43 de ani	Dunblane, Scoția
1997	8	Adult	Sanaa, Yemen
1998	5	13 și 11 ani	Jonesboro, Arkansas, SUA
1999	13	18 și 17 ani	Columbine, Colorado, SUA
2001	8	Adult, 37 de ani	Osaka, școală elementară, Japonia
2002	15	19 ani, elev exmatriculat	Erfurt, Germania
2004	4	Elev, 15 ani	Insulele Malvine, Argentina
2004	8	Adult, intrus	Liceul Ruzhou, China
2005	8	16 ani	Red Lake, SUA
Uciși în total	177		
De către adulți	128	72,32%	

¹ Vezi, de exemplu, site-ul www.wordiq/definition/School_shooting.

Au avut loc așadar cincisprezece fapte care au cauzat 177 de morți în masacre colective din mediul școlar începând din 1964, dintre care cinci în SUA. Dintre cele 177 de victime, 128, adică peste 70%, au fost ucise de adulți cu motivații de ordin divers: terorism, ideologie sexistă (în cazul de la Montréal), demență. Cine-și mai aduce aminte de oroarea primului caz, din 1964, când un veteran din al doilea război mondial a intrat într-o școală primară din Germania, înarmat cu un aruncător de flăcări, omorând opt copii și doi învățători și arzându-i grav pe mulți alții? Masacrele din incintele școlare sunt săvârșite, în mod clar, mult mai adesea de adulți, iar acest lucru apare și mai clar dacă adăugăm celelalte trei „masacre” înregistrate: cel din 1927, de la Bath, SUA, cel din 1970 din Kent State Campus și, în fine, cel deja menționat, de la Beslan, în Rusia.

Primul masacru școlar din secolul XX se produce pe 18 mai 1927 într-o școală din Bath, SUA¹. Vinovatul este Andrew Kehoe, un fermier, trezorierul depresiv al școlii publice dintr-un sătuc din Michigan. Acesta a pus în subsolul școlii suficientă dinamită ca să dărâme o aripă a clădirii, să ucidă patruzeci și cinci de persoane (dintre care patruzeci și unu de copii) și să rănească cincizeci și opt. Cu câteva minute înainte, își dinamitase și propria casă. Era o răzbunare pentru falimentul fermei sale, cauzat, credea el, de taxele achitate pentru construirea noii școli. Kehoe însuși a fost ucis, alături de Emory E. Huyck, superintendentul școlii, într-o a treia explozie, cea a mașinii lui Kehoe, în fața școlii în ruine, la o jumătate de oră de la dezastrul propriu-zis. În 1970, în Kent State Campus, o manifestație împotriva războiului din Vietnam este dur reprimată, iar Garda Națională trage cu gloanțe adevărate și ucide patru studenți, dintre care trei nu luau parte la manifestație. Acesta nu e un masacru școlar? S-a soldat totuși cu patru morți într-o zonă de învățământ. În fine, în 2004, are loc cea mai importantă crimă înregistrată vreodată într-o școală, la Beslan, în Rusia. Pe 1 septembrie 2004, un grup de treizeci și doi de teroriști pătrunde într-o școală, luând aproape 1 200 de ostatici, într-un asediu care va dura patruzeci și opt de ore și se va încheia cu moartea a cel puțin trei sute treizeci și cinci de ostatici, în principal copii. Ostaticii au fost uciși în dimineața de 3 septembrie, când trupele ruse au asaltat școala și rămâne imposibil de știut cum și de către cine au fost uciși acești ostatici. Pe scurt, dacă adăugăm aceste ultime trei cazuri la totalul victimelor ucise în masacrele din școlile lumii, peste 90% dintre ele au fost ucise de adulți. Ceea ce, bineînțeles, nu atenuază cu nimic caracterul tragic al omorurilor săvârșite de elevi, dar ne permite să le așezăm la locul lor: sunt excepții.

Desigur, cazurile de crime săvârșite de elevi nu apar decât relativ recent, dar e o mare distanță de la numărul acestora până la viziunea „epidemică” aflată la baza tuturor exagerărilor posibile. Viziunea aceasta „epidemică” nu e o specificitate americană. Este important să menționăm aici altă țară, Japonia,

¹ Vezi dosarul complet al acestui caz uitat pe site-ul <http://freepages.history.rootsweb.com/~bauerle/disaster.htm>.

fiindcă acest caz arată cum încărcătura emoțională legată de morțile din școală poate avea efecte de real în evoluția legislației.

Într-adevăr, Japonia a cunoscut recent două crime în școală care au îngrozit opinia publică. Prima, din 1997, este atroce: un adolescent de 14 ani a decapitat un elev de 11 ani și i-a expus capul la intrarea școlii. Ce-a de-a doua, din 2004, a îngrozit și ea, când o elevă de 12 ani, Satomi Mîtarai, a fost ucisă cu lovituri de cutter de către o colegă de clasă în vârstă de 11 ani. Numărul omorurilor n-a încetat să scadă în Japonia după al Doilea Război Mondial, nu e deloc evidentă o înmulțire a crimelor comise de minori, iar acestea sunt și rămân de o raritate extremă. Japonia este în continuare, la acest nivel, una dintre cele mai sigure țări din lume, cu o rată extrem de redusă a crimelor juvenile violente. Tocmai prin raritatea lor, aceste crime n-au făcut decât să cutremure și mai mult opinia publică, putându-se vorbi de o adevărată isterie colectivă cu privire la acest subiect. Isteria aceasta e întreținută de o anumită parte a presei, bineînțeles, dar ea atinge și mulți responsabili politici, care supralicitează faptele. Astfel, după cazul din 1997, parlamentul a scăzut imediat vârsta responsabilității penale de la 16 la 14 ani. Vorbind despre un alt caz, un ministru japonez, Yoshitada Konoike, a declarat public că părinții tânărului criminal ar trebui „târâți prin oraș și decapitați”.

Un articol scris de corespondenții japonezi ai ziarului *Washington Post* pe 9 august 2004 ne permite să ne facem o idee despre cum a fost tratată media-tic asasinarea lui Satomi Mîtarai. Articolul începe astfel:

„Sasebo, Japonia. – Într-o după-amiază senină, în acest pașnic oraș portuar, o fată de 11 ani, plină de sânge și cu un cutter în mână, a intrat în cantina școlii elementare la care învața. Înfrigurați, profesorii și elevii au crezut că eleva, cunoscută pentru firea ei distrată, se rănise grav – dar ea a înlăturat repede această impresie, rostind aceste cuvinte cumplite: «Nu-i sângele meu»”.

Pentru jurnaliști, această crimă este cea mai recentă dintr-o „serie extraordinară de crime juvenile în Japonia”, raportate direct la „cultura juvenilă violentă și încărcată de sexualitate din Japonia, exportată acum în lumea întregă prin animație, benzi desenate și jocuri video”. Autorii nu ezită atunci să vorbească de un „val de crime juvenile”, spulberând sentimentul de siguranță al japonezilor, și reiau afirmațiile din alt ziar, *Mainichi Newspaper*, vorbind de cursuri școlare transformate în „câmpuri de luptă”. Bineînțeles, alți jurnaliști încearcă să rămână rezonabili și să cu cadă în senzaționalism; sunt numeroase articolele care refuză să plutească pe acest val securitar, precum cel al lui Rowan Hooper, în *Japan Times* din 24 iunie 2004, care afirmă că nu se știe dacă actele violente ale tinerilor sporesc într-adevăr, prezentând și cifrele americane citate mai sus. Articolul conchide că „se pare că violența se bucură de mai multă atenție din partea presei, mai ales focurile de armă din școli, dar nu e deloc sigur că incidența lor crește”. Principalul masacru școlar comis în Japonia rămâne cel săvârșit

la Osaka, în 2001, de un adult de 37 de ani, Mamoru Takuma, al cărui regret, exprimat după condamnarea la moarte pentru uciderea a opt copii, va fi: „Trebuia să folosesc benzină, așa fi putut omorî mai mulți”.

Dacă am împinge lucrurile și mai departe, ar trebui să căutăm în minunile Tribunalului penal internațional pentru Rwanda, unde se știe că numeroase masacre au fost comise în școli¹, sau ale TPI pentru fosta Iugoslavia. Dar mă îndepărtez, fără îndoială, de subiect? Vreau totuși să propun spre reflecție câteva gânduri ale lui André Glucksmann (1998), de astă dată foarte inspirat:

„În cea mai mare parte, bărbați înarmați se confruntă cu bărbați, femei și copii fără arme, iar războaiele civile lasă loc războielor împotriva civililor. Locurile memorabile ale războiului din Iugoslavia nu sunt nume de bătălii, ci amintirile orașelor bombardate, încercuite, terorizate, masacrate, depopulate sau eradicate (Vukovar, Dubrovnik, Sarajevo, Srebrenica, Gorazde...). Luarea populației ca ostatici, folosirea ei ca scut uman, procedurile de purificare etnică, bombardarea și dinamitarea locurilor de cult și de cultură sunt metode de acțiune răspândite la scară planetară. Din 1945, din 20 de milioane de victime de război (fără a socoti revoluțiile), 80% sunt civili. Dimpotrivă, 80% dintre morții primului război mondial purtau uniformă. Ceea ce odinioară însemna efect colateral, mijloc secundar, greșeală sau crimă de război – atacarea celor umili – trece în prim-plan, ca și cum, pentru a-ți afișa victoria, trebuie să nimicești fizic, cultural și spiritual populațiile”.

Carnet de presă

Rolul jucat de mass media în elaborarea violenței în școală ca subiect de îngrijorare rămâne în mare măsură de analizat. În acest scop, voi folosi mai întâi un anumit număr de observații directe, înainte de a încerca să le sistematizez. Într-adevăr – și mai departe mă voi apleca asupra acestui fapt –, cercetările mele fiind amplu mediatizate, am avut ocazia să întâlnesc o mulțime de potlogari cu practici îndoielnice, dar și jurnaliști onești, de o deontologie scrupuloasă. Acestea fiind zise, însăși situația interviului, în funcție de forma de presă și de aranjarea titlurilor sau imaginilor, poate induce derive senzaționaliste ale căror victime dezgustate sunt adesea și jurnaliștii înșiși. Titlurile și intertitlurile, iconografia, coperta unei reviste pot deforma fondul unui articol, împingând spre atitudine securitară ceea ce era o rezonabilă punere în perspectivă. Îm amintesc astfel că, după o după ce am muncit îndelung la o convorbire cu una dintre cele mai bune jurnaliste specializate în educație din vremea aceea, convorbire care dusesese la un articol de șase pagini într-un hebdomadar celebru, ne-am văzut munca coborâtă la rangul unui tabloid prin prima pagină în culori roșu-sânge și ne-

¹ Se pot găsi numeroase mărturii pe Internet, de exemplu pe site-urile organizației Amnesty International sau pe <http://assisesrwanda2001.be>, unde sunt disponibile actele procesului de la Bruxelles în care au fost judecați patru părtași la genocid.

gru-doliu, pe care trupul unui elev zăcea întins într-o curte de recreație. Articolul propriu-zis vorbea pe larg despre derivatele securitare și încerca să trateze adevărurile și minciunile din jurul violenței.

Pentru a pune în lumină acest rol al presei, mă voi mulțumi, pentru început, cu două istorii pe care le-am trăit personal în Franța. Prima privește presa televizuală, a doua pe cea scrisă.

În ianuarie 1996, ca în toate lunile ianuarie de la începutul anilor 1990 încoace, puseul mediatic legat de violența în școală este puternic. Greve repetate legate explicit de violență agită lumea școlară. Suntem în ajunul anunțării de către François Bayrou, ministrul educației, a planului său anti-vioență. După ce realizasem și publicasem prima noastră anchetă despre victimizare și climatul școlar din Franța, sunt invitat să particip la o dezbatere de o oră în unul dintre platourile postului LCI, moderată de Guillaume Durand. Sunt anunțat că printre invitați se vor afla ministrul însuși, un avocat, părinți și elevi și un psiholog. Au cam intrat în panică la minister, Bayrou știe că este amenințat asupra acestui punct, iar viitorul îi va da dreptate, căci planul lui va fi criticat de șeful de stat al cărui ministru este, Jacques Chirac. Am o întâlnire de câteva minute cu Bayrou, în biroul său, fiindcă vrea să afle ce conține raportul meu. Apoi mă duc la sediul parizian al canalului de informații LCI. Emisiunea e programată pentru ora 21 și sunt prevenit că e vorba de o falsă transmisie în direct. Între înregistrare și difuzare e un decalaj de câteva minute. Telespectatorul nu știe asta, dar așa e mai comod pentru stăpânirea „efectului Clavel”, după numele scriitorului francez care s-a ridicat și a plecat în mijlocul unei adevărate transmisiuni în direct, cu faimoasele cuvinte: „Domnilor Cenzori, vă salut!”, cauzând unul dintre cele mai mari scandaluri din televiziunea franceză. Când ajung, sunt instalat la un birou, în fața biroului o cameră de televiziune și un ecran care-mi arată sala unde se va ține dezbateră și unde văd instalându-se publicul, apoi interlocutorii, printre care ministrul însuși. Aștept să mă cheme și pe mine, dar nu, realizatorul pornește genericul, prezentatorul anunță participanții la dezbatere, întâi în studio, apoi, întorcându-se spre un ecran pe care apăream așezat la un birou: „Și, în direct din biroul său din Bordeaux, sociologul Éric Debarbieux, expert în problemele violenței în școală, care tocmai a publicat o carte pe acest subiect”...

Altfel spus, din sala alăturată, în studiourile pariziene ale unui post de televiziune, ar urma să joc rolul „experților independenți din exterior”. Poziția mea va întări inevitabil gradul de veridicitate a reportajului care începe acum și care va fi considerat de emisiunea *Arrêt sur images* [Stop-cadru], care disecă minciunile din presa televizuală, drept un model nerușinat de manipulare. În el putem vedea, de exemplu, cum niște adolescenți neapărat bronzăți, asaltează o mașină oprită „din întâmplare” la poarta unui colegiu, se amuză clătînând-o și înjurându-l pe șofer, în timp ce se aude vocea realizatorului care-i cere câte unui puști să se îndrepte spre pneuri, să se dea din fața camerei și alte glumițe fabricate. Sunt furios: ce-i de făcut, să mă ridic și să plec? În cazul unei false transmisiuni în direct, asta nu folosește la nimic! Sau să încerc să reacționez